

crvena tenda iz bolonje džon berdžer

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

John Berger

CRVENA TENDA IZ BOLONJE

2007.

John Berger, *The Red Tenda of Bologna*, Drawbridge Books, London, 2007, sa ilustracijama Paula Davisa; drugo izdanje, Penguin & Random House UK, Penguin Modern, 2018 (bez ilustracija).

NA KORICAMA BUKLETA:

Mario Esposito, Palazzo Strazzaroli, Bologna, 2022.

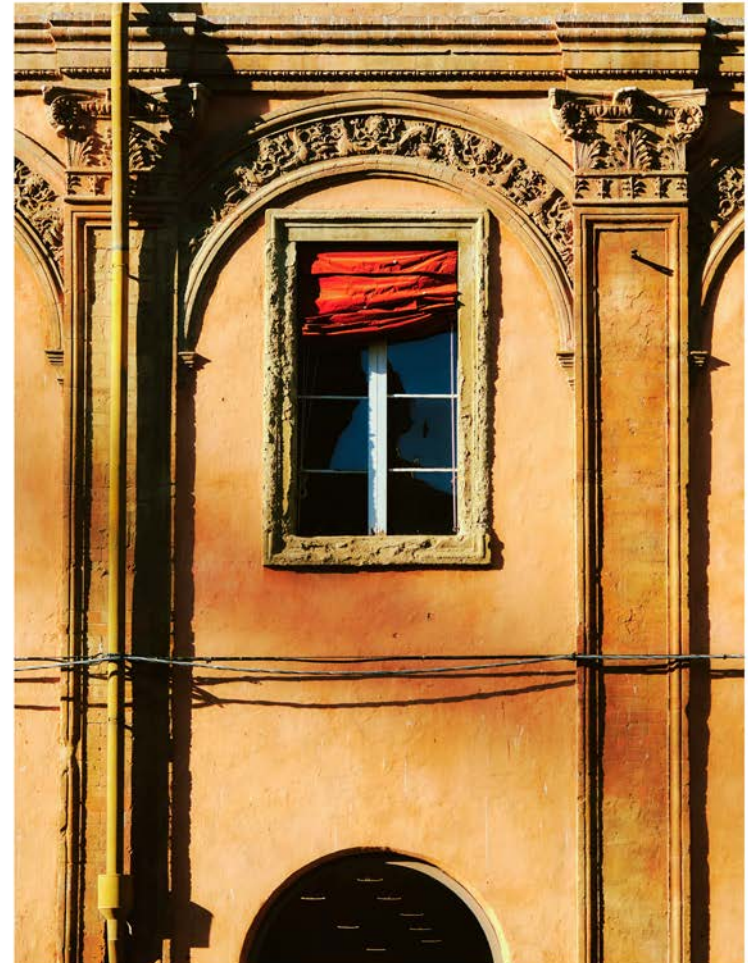
Preveo i priredio: AG, 2024.

<http://anarhija-blok45.net>

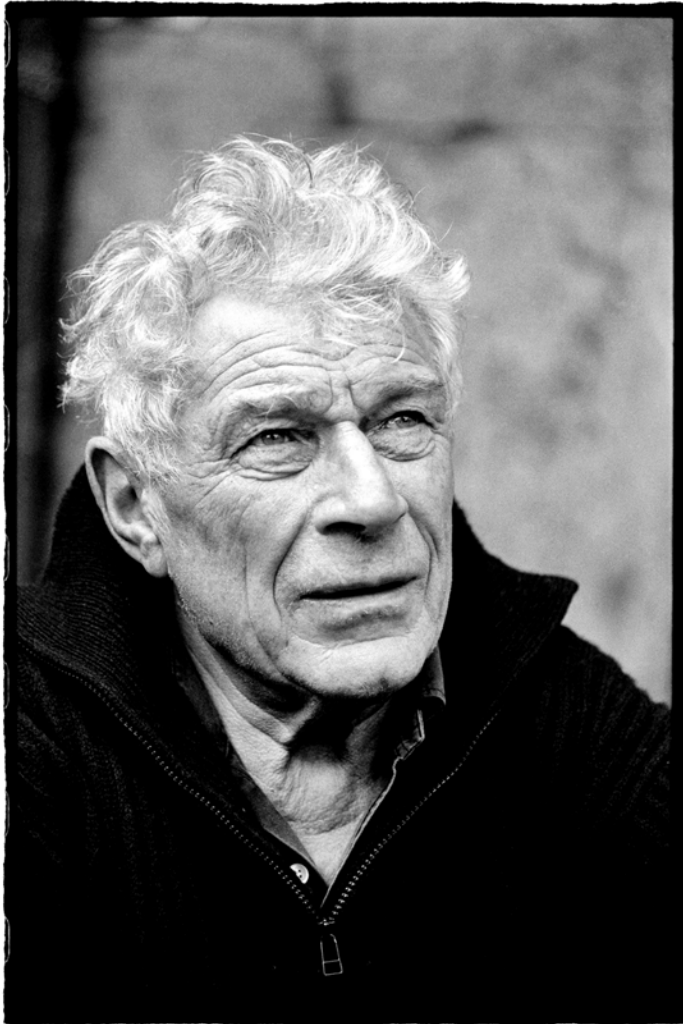
aleksa.golijanin@gmail.com

ZAJEDNIČKA ARHIVA

<http://anarhisticka-biblioteka.net>

Crvena tenda iz Bolonje

John Berger (London, 1926. – Antony, Paris, 2017).
Foto: Jean Mohr, 1999.

Na početku bi trebalo da kažem kako sam ga voleo, na koji način, do koje mere, koliko mi je bio nepojmljiv.

Edgar je bio najstariji brat mog oca, rođen osamdesetih godina devetnaestog veka, u vreme kada je kraljica Viktorija postala carica Indije. Kada je prvi put došao da živi s nama, imao sam oko deset godina, a on je bio u svojim srednjim pedesetim. Ipak, smatrao sam ga bezvremenim. Ne nepromenljivim i sigurno ne besmrtnim već bezvremenim, zato što nije bio usidren u bilo koji period, prošli ili budući. I tako sam, kao dete, mogao da ga volim kao nekog sebi ravnog. I tako sam ga i voleo.

Prema standardima po kojima su tada počinjali da me vaspitavaju, bio je neuspešan. Oskudevao je u novcu, bio je neoženjen, neugledan, očigledno bez ambicija. Vodio je vrlo skromnu agenciju za zapošljavanje u Južnom Kroidonu. Njegova najveća strast bila je pisanje (i dobijanje) pisama. Pisao je svojim dopisnim prijateljima, dalekim članovima porodice, strancima i ljudima koje je sreo samo jednom na svojim putovanjima. Na njegovoj natkasni uvek je stajala sveska s poštanskim markama. Ono što je znao ili mislio o svetu me je fasciniralo. A kao mlađić voleo sam njegovu alternativnu viziju, njegovu razbarušenu i kraljevsku nepopustljivost.

On i ja smo se retko grlili ili dodirivali, a naš najprisniji kontakt odvijao se preko poklona. Tokom tri decenije naši pokloni sledili su isto prečutno, nepisano pravilo: svaki poklon morao je biti mali, neobičan i namenjen nekom posebnom apetitu za koji smo znali da ga onaj drugi ima.

Evo nasumičnog spiska nekih poklona koje smo razmenili.

Nož za otvaranje koverata.

Pakovanje bretonskih galeta.

Karta Islanda.

Par motociklističkih naočara.

Meko izdanje Spinozine *Etike*.

Tuce i po ostriga iz Vitstebila [Whitstable].

Dikensova biografija.

Kutija šibica puna egipatskog peska.

Flaša tekile, *eau de vie* [vode života] iz meksičke pustinje.

I (dok je umirao u bolnici) jedna kitnjasta, široka svile-na kravata, koju sam mu vezao oko kragne prugaste flanelске pidžame i smejaо se, da ne bih počeo da jaučem. I on je znaо zašto se smejem.

Voleo sam ga i zbog njegove nepokolebljivosti. Uopšteno i u principu, verovao je da ono najbolje tek dolazi. Verovanje teško održivo u dvadesetom veku, osim zatvorenih očiju. I svuda je sa sobom nosio tri para naočara – svaki par s drugačijom dioptrijom. Sve je zagledao. Umro je 1972.

Da li je on bio najpopustljiviji čovek koga sam ikada upoznaо ili najistrajniji i najnezavisniji? Možda je bio i jedno i drugo. Nikada nije bio tamo gde biste ga očekivali.

Upražnjavaо je pelmanizam¹ i esperanto, i bio pacifista. Išao je okolo na čvrstom, gradskom biciklu, s korpom za prtljag pozadi, za koju je vezivao knjige koje je vraćao ili donosio kući iz Javne biblioteke u Istočnom Krojdonu. Imaо je tri članske karte za tu biblioteku, tako da je u svakom trenutku mogao da uzme najmanje deset knjiga.

¹ Sistem pamćenja, koji je krajem XIX veka razvio Vilijam Džozef Enever (William Joseph Ennever) i koji se učio kroz prepisku s Pelmanovim institutom iz Londona (osnivač, William Joseph Ennever 1869–1947, najpoznatiji po delu *Memory Training: Its Laws and Their Application to Practical Life*, 1902). (Sve napomene, AG.)

Pre nego što bi seo na bicikl, prikačio bi par biciklističkih štipaljki za pantalone i one bi mu zadigle nogavice tik iznad članaka. Tako je poprimao pomalo indijski izgled, iako mu je koža bila bleđa i za jednog muškarca neobično mekana – podsećala je na ono što Francuzi zovu *le pain au lait* [mlečni hleb]. Nije imao vozačku dozvolu, iako je tokom dve godine, kada mu je bilo trideset, vozio ambulanta kola na Zapadnom frontu, za vreme Prvog svetskog rata.

Kad god sam stajao kraj njega – u figurativnom ili fizičkom smislu – osećao bih se sigurno. Vreme će pokazati, imao je običaj da kaže, i to je govorio tako da sam pretpostavljao kako će vreme pokazati ono što bismo obojica voleli da najzad vidimo.

Pored pisanja pisama, njegova druga strast bila su putovanja. U to vreme, mnogo ljudi je putovalo, ali turizam kao takav još nije postojao. Putnici, bogati ili skromni, planirali su svoja putovanja. On je bio skroman, ali istrajan putnik. Verovao je da putovanja proširuju duh. Jedna od mnogih biografija za koju se sećam da ju je čitao bila je ona Tomasa Kuka [Thomas Cook], osnivača prve turističke agencije. Druga je bila Berliozova, čija je muzika, prema mom stricu, bila muzika putovanja *par excellence*. *Bien sûr* [naravno]. Osmehivao se pomalo ponosno kada bi koristio francuske fraze i – nešto ređe – italijanske.

Posle rane večere u našoj trpezariji, odlazio je na sprat i čitao u svojoj maloj spavaćoj sobi, često do ranih jutarnjih sati. Soba je bila jedva duplo veća od kupea u spavaćim kolima. U njoj je imao radio i pisaću mašinu, na kojoj je s dva prsta kucao pisma i svoja razmišljanja. Kao dečak i mladić, skoro svake večeri išao sam da mu poželim laku noć i često sam imao utisak da nas je u sobi, sa samo jednom stolicom, najmanje troje (uvek sam seдео na krevetu kad bismo pričali). Treća osoba bila je ili pisac knjige koju je čitao ili neki njegov omiljeni lik iz knjige. U toj

Morandi u svom ateljeu; foto Herbert List, 1953.

skućenoj sobi naučio sam kako čitanje štampane reči može da prizove fizičko prisustvo.

Dobar deo onoga što je moj stric čitao odnosilo se na sledeće putovanje koje je planirao ili na ono s kojeg se upravo vratio. Godine su prolazile i on je putovao na Island, u Norvešku, Rusiju, Dansku, Indiju. (Možda preterujem. Možda su jedno ili dva od tih putovanja bila samo planirana, u poverljivim razgovorima koje smo vodili u njegovoj kancelariji u Južnom Kroidonu.) Ali sigurno je išao u Egipat, na Grenland i u Italiju.

Na jug je išao da bi proučavao istoriju, a na sever (koji je više voleo) da bi bio bliže prirodi.

U Italiji je pronašao dvoje rođaka, koji su u Rimu predavali muziku. Pre nego što će posetiti Firencu, pročitao je Burckhartovu *Renesansu* [Jacob Burckhardt, *Die Kultur der Renaissance in Italien*, 1860] i nedeljama planirao šta tačno želi da vidi svakog dana i kojim redosledom. Planiraj svoj rad i razradi svoj plan. Kasnije je počela da ga fascinira Bolonja.

U to vreme već sam bio student umetnosti i spomenuo sam mu da je Bolonja Morandijev² grad. I čim sam to izgovorio, odjednom sam shvatio da bi on i Morandi mogli zameniti mesta, a da i ne primete nikakvu razliku! Ni jedan ni drugi nisu se ženili: obojica su u različitim periodima živeli sa sestrom usedelicom. Njihovi nosevi i usta imali su isti izraz traženja intimnosti koja nije karnalna. Obojica su voleli usamljeničke šetnje i obojica su pokazivali stalnu radoznalost za ono što bi primetili usput. Razlika je u tome što je Morandi bio opsesivni, veliki umetnik, dok je moj stric, koji nije bio umetnik, bio strastveni pisac pisama.

Reći bilo šta od toga bilo bi nepristojno i zato sam samo nekoliko puta ponovio kako bi trebalo da pogleda Morandijeve slike kad ode u Bolonju.

² Giorgio Morandi, (1890–1964), modernistički slikar, koji se skoro isključivo bavio mrtvom prirodom.

Veoma smiren čovek, taj Morandi, rekao mi je stric po povratku.

Kako to misliš? Mrtav je. Umro je prošle godine.

Znam. Video sam samo njegove slike s loncima, školjkama i cvećem. Veoma pažljive i veoma mirne. Mogao je biti i arhitekta, zar ne?

Da, arhitekta.

Ili krojač!

Da, krojač. Da li ti se svideo grad?

Crven je, nisam nikada video takvu crvenu boju kao u Bolonji. Ah! Kad bih samo znao tajnu te crvene... To je grad u koji se treba vratiti, *la prossima volta* [prvom prilikom].

Na Pjaca mađore jedno stepenište vodi ka istočnom krilu Bazilike svetog Petronija, koja je, kao i mnoga istorijska zdanja u Bolonji, izgrađena od cigle. Vekovima su ljudi sedeli na tim stepenicama da bi gledali šta se dešava na trgu i uočili najsitnije razlike između juče i danas. Sedim na tim stepenicama.

Nema saobraćaja, osim bicikala. Primećujem da neki ljudi idu preko trga i da se negde na sredini zaustavljaju i onda oslanjaju leđima na nevidljivi zid neke nevidljive kule od vazduha, koja se diže do neba, da bi pogledali gore i proverili ima li oblaka ili ugledali samo prazno nebo. U razgovorima o sutrašnjem vremenu mišljenja se ovde stalno razilaze.

Petorica tinejdžera pokazuju svoj fudbalski talenat, kao da su na stadionu. Jedna starija žena, očigledno iznenađena, sreće petogodišnju devojčicu koju je prepoznala i koja je izgleda sama.

Možda stanuju u istom kraju, na nekoliko autobuskih stanica od centra, u četvrti s radničkim stanovima, kao što je San Donato. Žena kupuje devojčici helijumski balon od uličnog prodavca. Balon ima telo tigra, s crnim i žutim prugama. Klizi za devojčicom, visoko iznad njene glave.

Muškarac u svojim pedesetim nosi dve najlonske kese – išao je da kupi zeleniš – spušta ih, prilazi mi i pita da li imam ci-

garetu. Vadim paklo i nudim mu nekoliko. Izgleda kao čovek čije su oči više navikle na štampanu reč nego da gledaju u neku građevinu. Samo jednu!, insistira. Njegove platnene cipele su iznošene i prašnjave. Vadi svoj upaljač da bi zapalio cigaretu.

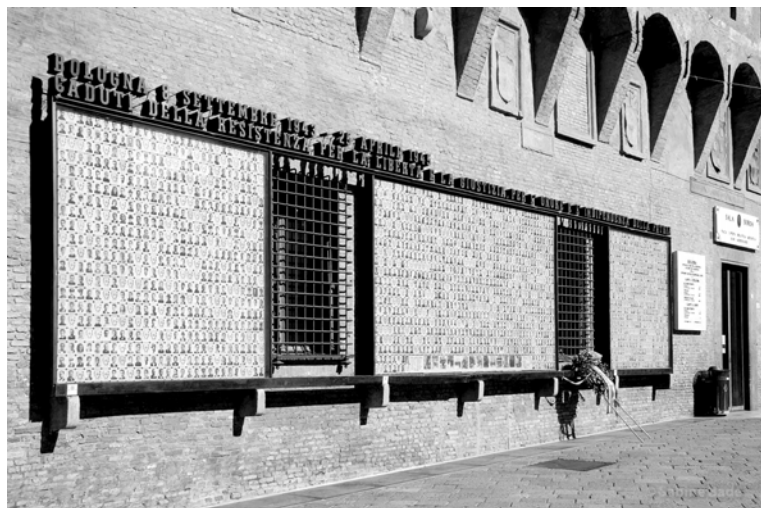
Na univerzitetu, deset minuta peške na desnu stranu od mesta na kojem sedim – danas studira šezdeset hiljada studenata. Ovde je, u srednjem veku, osnovan prvi sekularni univerzitet u Evropi.

Devojčica, sa svojim tigrom, ide prema izlozima u „Pavaglioneu“ [Portico del Pavaglione]. Njeni koraci su mačji, kao i životinja iznad nje. Čak i pravi tigar kada hoda izgleda kao da je bez težine. Daleko iza tigra uzdižu se dve kule, od kojih je ona veća, izgrađena u dvanaestom veku, visoka skoro sto metara.³ U vreme renesanse u gradu je bilo mnogo takvih kula – svaku je podigla neka od rivalskih trgovačkih porodica, da bi pokazala svoje bogatstvo i moć. Rušile su se jedna za drugom, i posle jednog veka preostale su se mogle izbrojati na prste jedne ruke. Kada je u šesnaestom veku grad anektirao Rim, stanovništvo je patilo od siromaštva i kuge. Nije bilo nadnica, posla, trgovine. U poslednjim decenijama devetnaestog veka, zahvaljujući Markoniju, radiju i lakoj preciznoj mehanici, grad je opet počeo da napreduje, a zatim postao prestonica kvalifikovanog rada.

Devojčica, s njenim lebdećim tigrom, toliko je očarana, dok tako gleda i osmehuje se, da zamišljam kako sluša taktove neke muzike. Neverovatan je to grad, Bolonja – kao grad kojim biste mogli šetati posle smrti.

Napuštam trg i idem na istočnu stranu, ka univerzitetu. Sa obe strane ulice protežu se neprekidne arkade. Ljudi ovde ne

³ *Le due torri*, Garisenda (manja) i Asinelli (veća), dve najpoznatije kule iz starog gradskog jezgra.

„Il Sacrario dei Partigiani“, na Piazza Nettuno, danas (gore) i 1945 (dole). Memorijal se nalazi zidu Palazzo d'Accursio, pred kojim su za vreme rata streljani mnogi partizani i drugi članovi Pokreta otpora iz Bolonje. Memorijal je nastao pošto su majke poginulih boraca, od 21. IV 1945, tamo spontano počele da donose njihove fotografije i cveće.

cigle, nije terakota, to je skoro bordo crvena. S njene druge strane nalaze se tela i njihove tajne, koje tamo s druge strane nisu tajne.

Želim da kupim komad tog crvenog platna za *tendu*. Nisam siguran šta ću s njim. Možda mi je potreban samo zato da bih napravio ovaj portret. U svakom slučaju, moći ću da ga osetim, zgužvam, izgladim, držim naspram sunca, okačim, preklopim, sanjam o onome što se nalazi s druge strane.

Raspitujem se o mogućoj prodavnici,

Probajte kod Paskvinija, kaže mi neka žena, blizu Neptunove fontane.

Na putu do tamo, na uglu na kojem se nekad davno nalazila grnčarska pijaca, prolazim pored visokog zida s nekoliko hiljada crno-belih fotografija izloženih iza stakla. Portreti muškaraca i žena, s imenima i datumima rođenja i smrti odštampanim ispod grudi, čije bismo otkucaje srca mogli da oslušnemo kada bismo imali stetoskop. Poređani su po abecednom redu. Polovina dvadesetog veka. Koliko je njih moglo da zamisli da će se njihovi portreti naći s hiljadama drugih mučenika, rame uz rame, red iznad reda, na javnom zidu u samom centru grada? Više nego što možemo pretpostaviti. Po abecednom redu, znali su šta je u pitanju: u tom delu Italije, svaki četvrti antifašistički partizan ili partizanka izgubiće život u borbi.

Čitam imena nekih od njih, osluškujem ih izgovorena naglas. Lica im izgledaju sigurno, većini njih, a pored tog samopouzdanja prisutan je i bol. Dok ih gledam nejasno se prisećam nečega što je napisao Pazolini. A sada, dok pišem, pronalazim te redove kojih sam hteo da se setim:

... Svetlost budućnosti ni za trenutak
ne prestaje da nas ranjava:
tu je da žigoše strepnjom
svaki naš budni čin,

Bertolucci i Pazolini na XII kongresu KPI (Partito Comunista Italiano, PCI), održanom u Bolonji, 8–15. II 1969.

*mučeći čak i samopouzdanje,
koje nam daje život...⁵*

Posle 1945. i slobodnih izbora, Bolonja je postala komunistički grad. Gradska uprava je i ostala komunistička, iz izbora u izbore, tokom pedeset godina. Vlast je tu morala da prihvati komitete za Radničku kontrolu u vođenju fabrika. Druga posledica (tako se lako zaboravlja da politička praksa često deluje kao razboj, koji plete u dva smera, očekivanom i neočekivanom) bila je da je Bolonja postala najbolje očuvani grad u Italiji, čuven po svojim malim luksuzima, prefinjenosti i miru – i omiljeni evropski sajamski grad (sportska oprema, modna trikotaža, poljoprivredne mašine, dečje knjige, itd.).

Paskvinijeva prodavnica se nalazi na uglu. S ulice ne vidite ništa, osim natpisa: *Tessuti lino, cotone e lana, tendaggi* [Poste-

⁵ Pier Paolo Pasolini, *Il pianto della scavatrice*, 1956.

ljina, pamučne i vunene tkanine, zavese]. Unutra izgleda kao da se za pedeset godina ništa nije promenilo. Možda su neke tkanine na rasprodaji 75% veštačke, ali to ne biste pomislili.

Prodavnica ima tri visoke tezge, a između i iza njih nalazi se na stotine rolni raznobojnih tkanina, naslaganih horizontalno od poda, tako da čine zid. Pomišljate na bedem od trupaca. Na zabran za boje.

Iza svake tezge stoji muškarac u košulji, sa širokim kožnim pojasom za koji su zadenute velike makaze, drveni metar i lenjir. Tezge su visoke tako da kada neko od njih odmotava rolnu tkanine i seče je makazama, ako se kupac odlučio, može da radi upravno, bez saginjanja.

Ispred mene su dve žene. Jedna dodiruje baršun i okleva, kao da je tek oprana kosa njene kćeri. Druga broji naglas svoje korake dok šparta preko daščanog poda, da bi izračunala koliko će joj metara cvetnog kalika biti potrebno.

Na kraju prodavnice, blizu ulaznih vrata, nalazi se uzdignuti pult sa stolicom, stolom i kasom. Na stolici sedi vlasnik prodavnice, koji odatle nadgleda sve što se dešava. Trenutno čita novine.

Svetlo je, kao i tišina, raspršeno, prigušeno, kao da je sa svih rolni tkanina, tokom mnogo godina, na sve prešla neka veoma fina, bela, neuhvatljiva prašina – ista ona prašina koja prekriva predmete koje je slikao Morandi, koji je sigurno znao za ovu prodavnicu.

Kada dođe moj red, objašnjavam mladom asistentu šta želim. Kao i dvojica njegovih kolega, više liči na nekog stočara nego na suknara. Da bi izvukao rolnu crvenog platna od dva metra, vrlo spretno pomera nekoliko drugih. Onda spušta rolnu na tezgu i uz teatralan zamah odmotava približno metar. Opijavam tkaninu.

To je teško platno, kaže on.

Pošto metar?, pitam.

Devetnaest evra.

U redu. Dajte mi, molim vas, tri metra.

Vadi makaze i drveni metar iz pojasa, upućuje mi još jedan pogled da bi bio siguran (greške se ne mogu ispraviti), ja klimam glavom, i on seče. Četiri puta presavija dužinu koju sam kupio, ubacuje je u kesu, piše račun olovkom, takođe zadenu-tom za pojas, i pokazuje mi glavom ka pultu.

Uzimam svoju robu, vadim tri novčanice od 20 evra iz novčanika i odlazim da platim, držeći ih visoko iznad glave. Vlasnik se nagine, uzima ih od mene i pogledi nam se ukrštaju. Prepoznajem ga. On se pravi da me ne prepozna. Zaverenički izraz njegovog lica mi je poznat. Poslednji put ga je imao kada sam mu poklonio onu kravatu i opraštao se s njim u bolnici. Iza njegovih bifokalnih naočara, munjeviti mig jednog oka (levog) kaže: vidimo se iza ugla – kad kucne čas.

Izlazim iz prodavnice bez reči, vraćam se na stepenike Pjaca mađore, i tamo gledam šta sam nabavio i upoređujem ga s ten-dama koje se vide na najvišim prozorima koji okružuju trg.

Vreme će pokazati.

Prebiram po mislima. Onda presavijam platno još jednom, stavljam ga na stepenik pored sebe i pružam se po njemu koliko sam dugačak, s platnom ispod glave, kao da je jastuk, sklopljenih očiju.

Zajedno smo putovali tri puta, pre nego što sam napunio četrnaest godina. Jednom u Normandiju, drugi put u Bretanju i treći put u Belgiju i Luksemburg. Kada bismo došli u neki grad – bio to Gent, Ruan ili Karnak – pošto bismo pronašli svoj hotel, rezervisan unapred, sledili bismo posebnu proceduru. Mogao bih reći ritual – samo što je ovaj bio tako diskretan.

Pojeli bismo nešto lagano – možda uz čašicu belog vina – i sledili, ulicu po ulicu, stazu koju je on pripremio. Duž nje je bilo iznenađenja, za mene potpunih iznenađenja, za njega oče-

kivanih. Kanali kao ulice. Gubilište. Izlog s čipkom tananom kao zvezde najudaljenije galaksije.

Ponekad je staza nalagala da uzmemo taksi da bismo otišli van grada. Da navijamo na Tur de Fransu kada bi biciklisti ulazili u finiš dnevne ture. Da gledamo kako ribarska barka isplovlja noću s keja, s uljanim fenjerom na jarbolu, s plamenom koji treperi i nikada ne zamire. Da potražimo megalit na koji bi se moglo leći – kao što sada ležim na ovom stepeniku na Pjaca mađore.

Sva ta otkrića do kojih smo zajedno dolazili bila su tajna, kao i umotani pokloni. U stvari, još tajnija zato što bi i kad se odmotaju ostajala tajne. Stavio bi onaj svoj prst s bradavicom preko usana, kao podsetnik da nikome ne kažem, da zadržim to za sebe.

Čak i u tim ranim godinama znao sam da je to nešto više od dečje igre. Shvatio je koliko su mnogi ljudi uporni u tome da skreću pogled s onoga što ih okružuje, da ga neutralizuju. A jedan od izuma koji često koriste da bi to postigli jeste insistiranje da sve mora biti obično. Prednost neizrečenog je u tome što se ne može odbaciti kao obično. Bog je neizreciv, promrmljao je jedne večeri u Sen Malou, dok je, pre spavanja, ispijao čašu benedektinca.

U ulici Kaprarije uzećemo ćemo kilo pasatela [*passatelli*] u papirnatu kesu, koja izgleda kao da je napravljena da izdrži tartufe. Posle Uskrsa, za vreme letnjih vrućina, Bolonjezi prestaju da jedu lazanje i taljatele, koje su suviše teške, i prelaze na pasatele, pastu *in brodo* [u supi, bujonu]. Želite spisak sastojaka?

400 g prezli od belog brašna,
240 g parmezana,
1 kašičica brašna,
6 jaja, 1 mali muskatni oraščić,
50 g putera.

Fascinirale su ga kašičice, i na svojim putovanjima ih je sakupljao. Imao je pola tuceta kašičica iz Dablina, koje je čuvao u plitkoj kutiji, kao što su kutije za vojna odlikovanja. U njoj su kašičice ležale na tamnoplavom baršunu.

U ulici Marsala ješćemo najbolju mortadelu na svetu. Mortadela je izmišljena ovde, početkom sedamnaestog veka. Naziv potiče od toga što se začinjava bobicama mirte. Ako je dobra, jede se u komadu, ne u tankim kriškama. Uz nju se pije belo vino iz Alto Adidea. Podiže čašu da kucne moju.

A sad malo kafe? Prodavac iz ulice Porta Nuova. Ovde su, kao što vidiš, razne vrste kafe poredane po godini berbe, kao vina. Ima dobrih godina i ima loših godina. Vreme će pokazati. Kafa sa svih strana sveta. *Brasil sul de Minas. Java WIB India Parchment*. Idemo odmah na najbolju. *Blue Mountain* sa Jamajke. Kada stigne nova isporuka te kafe, svake noći je stavljaju u sef, zajedno s novčanicama! Kada je popiješ, njen ukus ti ostaje u ustima još pedeset minuta. Razgaljuje ti ceo mozak.

Držim oči zatvorene, dok ležim na stepenicama.

A kada više ne budeš osećao njen ukus u ustima, pođi u crkvu Santa Marija dela Vita.

Otvaram oči i gledam u prazno nebo iznad trga. Znam za tu crkvu: tamo se nalazi jedan „Kompjanto“ [„Oplakivanje Hristovo“].⁶

Grupa figura u prirodnoj veličini, napravljenih od terakote. Petnaesti vek. Hrist leži mrtav na zemlji, a oko njega stoje Josif iz Arimateje, bogataš koji je kupio grobnicu da bi se Isus mogao sahraniti, Marija, majka apostola Jovana i Jakova, Marija majka Isusova, Jovan bogoslov i jevandelist, Marija tetka Isusova i Marija Magdalena. Vajar je Nikolo del Arka, koji je najveći deo života radio za potrebe Bolonje.

Dvojica muškaraca iz grupe su mirni, dok je četiri Marije obuzeo uragan žalosti. U vrtlogu uragana nalazi se Marija Mag-

⁶ Niccolò dell'Arca, *Compianto sul Cristo morto*, 1463–1490.

dalena. Ono što vetar radi njenoj haljini, način na koji je uvija dok ona grabi napred, isto radi i žalost njenim ustima i grlu.

Ipak, da li je žalost prava reč? Njena žalost postaje njena rešenost. Ništa je neće zaustaviti.

Druge noći posle toga, biće sama na istom mestu. Grob će se otvoriti. Hristovo telo će nestati. Ostaće samo pokrov i marama koju je nosio oko glave. Ona će pitati vrtlara gde je smestio raspeto telo, da bi ga mogla običi i postarati se o njemu. A vrtlar je pogleda i ona ga odmah prepozna. Rekao joj je: „Ne dohvataj se do mene...“ I po prvi put je verovala da zaista tako misli. „...nego idi k braći mojoj, i kaži im: Vraćam se k Ocu svom...“⁷

U umetnosti ima nekoliko figura koje su završile u pogrešnom okruženju. Na jednoj Velaskezovoj slici vidimo jednog

⁷ Jevandlje po Jovanu, 20:17: „Reče joj Isus: Ne dohvataj se do mene, jer se još ne vratih k Ocu svom; nego idi k braći mojoj, i kaži im: Vraćam se k Ocu svom i Ocu vašem, i Bogu svom i Bogu vašem“ (prev. Daničić-Karadžić).

madridskog kamenoresca, poznatog po preciznosti i strpljenju, koji je završio kao Mars, bog rata! U ovom „Kompjantu“ nad mrtvim Hristom, Marija Magdalena na kraju predstavlja svaku mučenicu – Luciju, Terezu, Ceciliju, Katarinu, Ursulu.

Neustrašiva je, a na njenom licu ništa nije ublaženo.

U trenutku kada stižem u crkvu, tamo nema nikog. Sam sam i prebacujem tendu, presavijenu četiri puta, kao tamo na tezgi, preko ograde od livenog gvožđa koja okružuju grupu iz „Kompjanta“ u visini mojih kolena.

Čekam. Pada mi na pamet da tenda, koja služi kao zaklon od sunca, može služiti i da se tuga zadrži u sebi i za negovanje odlučnosti.

Posle nekog vremena, izlazim iz crkve Santa Marija dela Vita. Uragan u njoj nikada ne jenjava. Napolju je mirno veče. Ljudi pričaju kakvo će vreme biti sutra. Ulazim u trgovački centar „Pavaljone“, zato što imam predosećanje. Na jednom mestu pod kupolom ukrštaju se dve arkade. U uglovima tog prostora nalaze se visoki pilasteri. Golubovi često proleću tuda. Vrapci tu ne zalaze, zato što nema stolova za kojima ljudi jedu. To je prolazno mesto. Možda je u vreme kada je „Pavaljone“ služio kao unutrašnja pijaca to bilo mirnije mesto. U svakom slučaju, tu se srećemo s jednim akustičnim fenomenom. S nečim što bismo mogli nazvati „gromoglasnim šapatom“.

Ako stanete naspram određenog pilastera i pogledate dijagonalno preko oktagona ka odgovarajućem pilasteru s druge strane, i ako tamo takođe stoji neko, možete mu se obratiti i on će vas čuti, a vaši glasovi biće vrlo razgovetni i glasni, ali koliko god ljudi prolazilo između vas, niko drugi vas neće čuti. Ideja o tajni okrenuta je naglavačke. Da biste podelili tajnu s nekim udaljavate se jedno od drugog, a vaše reči odjekuju u javnom prostoru i samo ih vas dvoje čujete.⁸

⁸ Akustični fenomen iz Palazzo del Podestà, zbog kojeg se u pričama o Bolonji često kaže kako zidovi tamo i doslovno „imaju uši“. Kao što kaže

Predosećaj mi govori da bi ako sačekam kod jednog od tih pilastera on mogao doći.

Čini mi se da već dugo čekam. Nije stvar u tome da sam s godinama postao strpljiviji. Nestrpljiv sam kao i kada mi je bilo jedanaest godina; stvar je u prosto u tome što manje verujem u vreme. Prilazi mi neki pas i maše repom. Psi su u Bolonji retkost. Njegova vlasnica ga grdi zbog toga, mršti se na mene i odlazi, prisativši se svoje mladosti, ali koju u isti mah fatalno zaboravlja.

On je odjednom tu. Preznojava se. Nema sako. Ruke su mu blago sklopljene na leđima. Zna za taj nevidljivi akustični telefon. Govori sa smirenom sigurnošću nekog ko očigledno priča sa samim sobom, ali zna da će ga čuti.

Ne gubi iz vida da su mučenici obični ljudi, oni nikada nemaju neku moć. Kasnije mogu steći nešto malo moći, zbog

i Berdžer, treba stati licem okrenutim stubu, odnosno zidu, i govoriti direktno u njega, a ne ka sagovorniku. Videti reportaže o Bolonji, u kojima se govori o „whispering walls“ i sl.

primera koji su pružili. Primera koji sadrži hiljade malih nada. Malih nada kao što su potrage za malim zadovoljstvima.

Briše čelo.

Tek pod kupolom ovog „Pavaljonea“ možemo pričati o tim paradoksima. Kome bi uopšte palo na pamet da mučenike i kafu *Blue Mountain* stavi jedno pokraj drugog? Ali oni su opet bliži nego što moralisti zamišljaju, vrlo bliski.

Pilji u mene kroz naočare.

Mučenicima se može zavideti. Treba ih sažaljevati zbog patnje kojoj su bili izloženi, zato što je u datom trenutku to bio bol, vrlo oštar bol. A opet im se može zavideti.

Klimam glavom.

Naučili su kako ih treba dodirnuti – to je sasvim poseban dar, koji ratnici nikada ne mogu steći.

Jedno dugme na njegovoj beloj košulji se otkopčalo i on ga namešta desnom rukom, ne gledajući ga, dok nastavlja da šapuće.

Pre nego što će umreti, znaju da je njihov život poslužio nečemu. Mnogi bi im na tome pozavideli.

Čak i ako je cilj u koji su verovali bio izgubljen?, pitam.

Čak i tada, verujem, da. U svakom slučaju, nisam siguran da istorija zna za pobednike i gubitnike ništa više nego pravda. Mučenici umiru da bi svuda bili kao kod kuće. To je razlog zašto ih siromašni poštuju. Kada ih poštuju u palatama, mučenici se bune i nestaju – za sobom ostavljaju samo relikvije.

Skida naočare i briše ih maramicom koju je izvukao iz gornjeg džepa košulje.

Mala zadovoljstva, odgovaram, svakako ne pripadaju smrtnom već životu.

Kao i mučeništvo. To kaže kao da želi da čujem svako slovo njegovih reči. To je jedinstvo suprotnosti. U mučeništvu, kao i u potrazi za malim, prefinjenim zadovoljstvima, srećemo isti prkos i istu skromnost. Na različitim nivoima, naravno. Ali podu-darnost ostaje. I jedno i drugo prkosi životnim okrutnostima.

Navodiš me da pomislim da jednu Karavađovu sliku.

Koju?

„Mučeništvo svete Ursule“ [1610].

Njegov smeh ispunjava kupolu, ali niko osim mene ga ne čuje. Ljudi ubrzavaju korak pre nego što se prodavnice zatvore.

Urusla je glasina, od početka do kraja. Širi oba dlana, u gestu poniznosti i rezignacije. Ulična glasina. Žena je živela u trećem veku, a priča o njoj je nastala u devetom. Malo poštovanja prema činjenicama. Krajem četvrtog veka, prilikom obnavljanja jedne bazilike nadomak Kelna, zidari su otkrili masovnu grobnicu, u kojoj su bile samo žene, za koje se pričalo da su bile device. Isklesali su natpis, bez ijednog imena ili datuma. Prolaze još četiri veka i onda se pojavljuje pripovedač. Pripovedač pronalazi ime Ursula na nekom drugom grobu, na nekom drugom mestu. Na grobu nekog deteta, koje je umrlo sa osam godina. Pošto je pogrešno pročitao rimske brojeve, izlazi s pretpostavkom da je Ursula, koja je preko noći postala kćerka kralja Engleske, krenula u hodočašće u pratnji jedanaest hiljada devica! Razumljivo, nije se moglo naći dovoljno brodova da bi prešle Kanal. Zato su se morali sagraditi brodovi. Dok su čekale, žene su se naučile plovitbi i postale neustrašive mornarke. Prešle su Kanal zajedno, plovile uzvodno Rajnom sve do Bazela, odatle peške prešle Alpe i stigle do Rima.

Vrti glavom i čeka, dok obojica gledamo ljude koji prolaze ispod arkade.

Propast ih je zadesila u povratku s putovanja. Nedaleko od Kelna pale su u ruke Atila i njegovih hulja i sve koje su pružale otpor bile su masakrirane.

Prelazi palcem preko donje usne.

Uvek je bilo glasina. To je neminovno. One nam pomažu da izađemo na kraj s onim što se prisilno poriče, a što bi moglo biti istinito.

Via Saragozza, foto Bea Sieli, 2014.

Tapka maramicom po ustima. Kada je skloni, usta mu se smeše.

Neka bude. Bolonja, Bolonja! Blizu Porta San Vitale nalazi se bar zvani *Bocca d'Oro* [Zlatna usta], u kojem će ti poslužiti najbolji limončelo koji si ikada probao, ako budeš insistirao na onom koji pravi gazdina majka. On ti obećava sve.

Tu je sada samo pilaster. On je nestao. U ušima mi odzvanjaju samo zvuci grada.

2007.

Pre svega i obavezno: Džon Berdžer, *Načini gledanja*, Fabrika knjiga, Beograd, 2019, prevela Slavica Miletić; takođe, isti naslov, Školska knjiga, Zagreb, 2021, preveli Martin Beroš i Karolina Hrga; John Berger, *Ways of Seeing*, Penguin, London, 1972, na osnovu istoimene TV serije koju je Berdžer priredio za BBC, <https://archive.org/details/WaysofSeeing>

Zatim nešto dostupno u celini kao PDF, zahvaljujući kolektivu BLOK iz Zagreba: John Berger, *Umjetnost i vlasništvo danas i drugi eseji*, 2018, prevela Vesna Vuković (posebno izdvajamo, „Govor na dodjeli nagrade Booker“), <https://www.blok.hr/hr/izdavastvo/john-berger-umjetnost-i-vlasnistvo-danas-i-drugi-eseji>

Opet nešto dostupno kao PDF, što ne treba propustiti: John Berger, *Zašto gledati životinje?* (1977), Knjižnica S. S. Kranjčevića, Zagreb, 2018, preveo Marko Maras; brošura, 32 str.; https://anahusman.net/wp-content/uploads/2020/01/Berger_pages.pdf; <https://aaaaarg.fail/upload/john-berger-zasto-gledati-zivotinje.pdf>

I ostalo!

Džon Berdžer, *Oblik džepa* (eseji, *The Shape of A Pocket*, 2001, ovde u nešto kraćem izdanju), Umetnička galerija „Nadežda Petrović“, Čačak, 2006, preveo Đorđe Krivokapić.

Portreti: Džon Berdžer o umetnicima, Službeni glasnik, Beograd, 2020 (drugo izdanje), preveo Miodrag Marković.

Predeli: Džon Berdžer o umetnosti, Službeni glasnik, Beograd, 2019, preveo Miodrag Marković.

Džon Berdžer, *Konfabulacije*, Službeni glasnik, Beograd, 2020, preveo Miodrag Marković.

Trilogija *Od tuđeg truda: Ljiljak i Steg* (2005), *Bilo jednom u Evropi* (2008) i *Tri života Lusi Kabrol* (2010), Fabrika knjiga, Beograd, prevela Slavica Miletić.

Džon Berdžer i Žan Mor, *Sedmi čovek: knjiga u slikama i rečima o iskustvu stranih radnika u Evropi*, Fabrika knjiga, Beograd, 2018, prevela Slavica Miletić.

Džon Berdžer i Selčuk Demirel, *Dim*, Fabrika knjiga, Beograd, 2018, prevela Slavica Miletić.

Za izdanja Fabrike knjiga, kontaktirati knjižaru BEOPOLIS: <https://www.beopolis.rs>

AG

